

Suomen puolustus 1721—1808.¹

Einar W. Juva.

Sota on näytellyt huomattavaa osaa Suomen historiassa.

»Tämä maa — Suomi — on kohta 700 vuotta kuulunut Ruotsin kruunulle, mutta ei ole milloinkaan vielä viittäkolmatta vuotta perätysten nauttinut rauhaa» — näin vv:n 1746—47 valtiopäivien Suomen deputaatio kuvasi Suomen asemaa — ja sen arvostelu pitää suurin piirtein kyllä paikkansa.²

Ruotsi-Suomen valtakunnan mahtavuuden aikana Suomen asema oli sikäli parempi, ettei se enää ollut taistelutanterena samassa määrin kuin aikaisemmin, Liivinmaa, Viro ja Inkerinmaa kun olivat koko valtakunnan ja erikoisesti Suomen kilpenä itää vastaan, mutta sen sijaan Suomi tänä aikana antoi miehiään ja aineellisia varojaan muissa maissa käytyihin sotiin — ja antoi niitä runsaasti. Ilman Suomea ja sen panosta koko Ruotsin valtakunnan suurvalta-asema olisi ollut mahdoton. Ja merkille pantavaa on, että tämän suurvalta-aseman kukistumisessa Suomen puolustuksen murtuminen oli tärkeänä tekijänä.

Suuressa Pohjan sodassa Ruotsi-Suomi menetti johtoasemansa Pohjois-Euroopassa. Tämän jälkeen se myös lakkasi olemasta eurooppalainen suurvalta. Siltä oli riistetty laajoja alueita, sille oli ilmaantunut uusi vaarallinen kilpailija Itämerellä, sen talouselämä oli lamassa, se oli menettänyt uskon omiin voimiinsa ja sen oli pakko etsiä voittajansa suosiota.

Suomen asema näissä muuttuneissa oloissa tuli varsin uhatuksi. Sen rajat olivat epäedullisia. Venäjän hallussa ja käskyvallassa

¹ Esitetty Suomen Sotatieteellisessä Seurassa 14.4.35.

² Suomen deputaation lausunto painettu Historiallisessa Arkistossa, VI: 164—172.

olevat alueet ympäröivät kehänä Suomea: Iiivinmaa, Viro, Inkeri, Karjalan kannas, Viipuri ympäristöineen, Laatokan ja Vienan Karjala. Paitsi sitä, että Venäjän ja Suomen alueet olivat maa-yhteydessä keskenään, oli Suomenlahti — ainoa luonnollinen raja — paljon kapeampi ja helpommin ylikuljettava kuin Pohjanlahti, joka erotti Suomen Ruotsista. Venäjällä oli Suomenlahdella laivasto, sen hallussa oli Suomen entinen lujin linna, Viipurin linna, Laatokan rannalla oli Käkisalmi, Nevajoen suuhun oli noussut Pietari ja sen edustalle Kronstadt sotasatamineen, Suomenlahden eteläpuolella olivat Narva ja Tallinna sekä kauempana Itämeren rannalla Riika. Kaikissa näissä varustetuissa linnoissa ja linnoituksissa, joita jatkuvasti paranneltiin ja uusittiin, Venäjällä oli vakinaista sotaväkeä yhteensä enemmän kuin koko Ruotsin valtakunnassa. Suomessa sen sijaan ei ollut yhtään varsinaista linnoitusta: Olavinlinna, Hämeen linna ja Turun linna eivät olleet 1700-luvun linnoituksia — eikä niitä myöskään ollut sanottavasti viime aikoina uudistettu. Mitään sotasatamaa Suomessa ei liioin ollut, ei mitään sellaista paikkaa, johon olisi voitu sijoittaa laivasto tai jonne mahdollisia apujoukkoja ja sotatarpeita olisi voitu turvallisesti kuljettaa Ruotsista.

Suomen erotti Ruotsista leveä Pohjanlahti. Yhteys emämaan kanssa, josta käsin valtakunnan asioita johdettiin, oli siis hankala, varsinkin syksyin ja kevään kelirikon aikana — ellei se kokonaan ollut tosiasiallisesti katkennut, kuten talvisaikaan tapahtui meren jäädyttyä. Ei siis ollut odotettavissa apua Ruotsista ensi hätään, jos vihollinen hyökkäsi rajan yli Suomeen, ei ainakaan, jos se tapahtui talvella. Vieläpä avoveden ajanakin vihollinen saattoi, jos sillä oli kyllin vahva laivasto, katkaista sillä yhteyden Suomen ja Ruotsin väliltä kaikkialla muualla paitsi kaukana pohjoisessa.

Raja ja sen yhteydessä olevat ulkonaiset — maantieteellisestä sijainnista ja maantieteellisistä suhteista johtuvat — tekijät määräsivät siis Suomen aseman Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen mitä uhatuimmaksi. Ja muut tekijät saattoivat tämän aseman vieläkin kestävämmäksi. Isonvihan jälkeen Suomi oli autio ja hävitetty, väkiköyhä ja varaton. Sillä ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia luoda suurta armeijaa, varustaa ja aseistaa sitä. Kesti vuosikausia, ennenkuin päästiin edes niin pitkälle, että entisestäään vähentyneet vakinaiset joukot olivat täysilukuisia ja joten-

kuten varustettuja. Eikä valtakunnalla kokonaisuudessakaan ollut suuria mahdollisuuksia. Varsinainen Ruotsikin oli kärsinyt ankaran iskun, vaikk'ei läheskään niin ankaraa kuin Suomi. Köyhyyttä oli sielläkin ja väenpuute tuntuva. Koko valtakunta oli sellaisessa tilassa, ettei se voinut aivan lyhyessä ajassa lääkitä haavojaan.¹

Suurvalta-aseman mukana muuttuivat myös valtakunnan sisäiset voimasuhteet. Kuninkuus menetti itsevaltaisen asemansa, valtaneuvosto, joka luotiin uudelleen, tuli toimeenpanevaksi elimeksi, mutta itse valta joutui säädyille. Oli hyvin vähän luultavaa, että sellainen monisatapäinen valtias, kuin säätyvalta oli, pystyisi luomaan lujan ja keskitetyn sotalaitoksen valtakunnan turvaksi. Eikä se sitä pystyntykään luomaan. Pitkällisen ja kuluttavan sodan kestäessä Ruotsin ja Suomen kansat kylmenivät niille soturihanteille, jotka olivat eläneet edellisissä polvissa, niitten keskuudessa vaipui hautaan se sankarimieli, joka oli tehnyt mahdolliseksi valtakunnan suuret voitot edellisinä vuosisatoina. Enin osa ei toivonut muuta kuin rauhaa, rauhaa melkeinpä minkälaisilla ehdoilla tahansa.

Mutta oliko rauha säilytettävissä? Venäjän tarkoituksiin kuului pitää Ruotsi-Suomi kiinteästi vaikutuspiirissään. Jos tällainen riippuvaisuusasema tyydytti äskeistä suurvaltaa, niin ei ollut hätää rauhan rikkumisesta. Mutta jos Ruotsi-Suomi halusi säilyttää itsenäisen asemansa, oli vakavia ristiriitoja odotettavissa. Ja silloin oli Suomi aina ensimmäisenä tulessa.

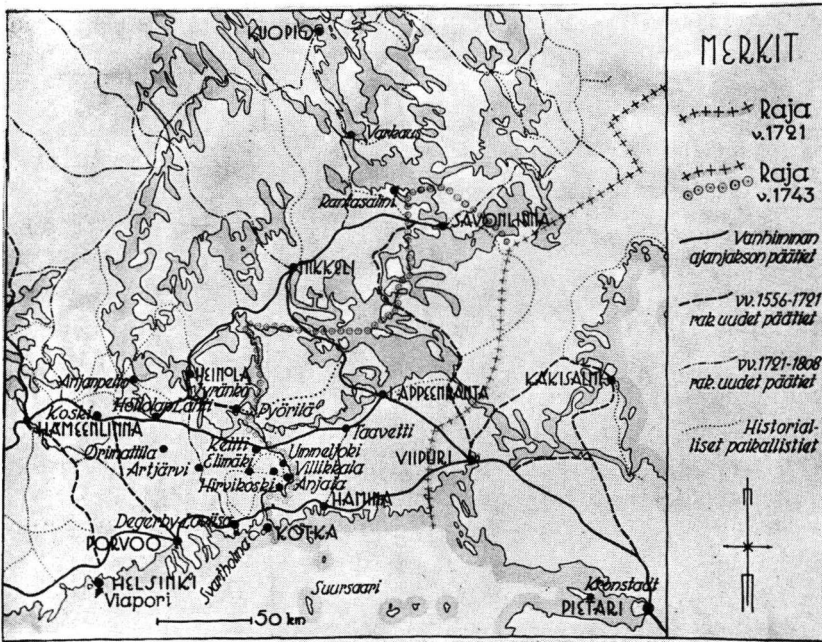
Näissä oloissa Suomen puolustus tuli tärkeäksi. Suomen kestämisestä riippui koko valtakunnan menestys — se ymmärrettiin johtavissa piireissä Ruotsi-Suomessa, joskaan ei aina toimittu sen mukaan. Sitä paitsi Suomen omistaminen oli Ruotsille niin tärkeätä, että sen kannatti jotakin uhrata Suomen puolustuksen hyväksi — ainakin olisi kannattanut uhrata.

¹ Vrt. *Yrjö Koskinen*: Lähteitä ison vihan historiaan I. Helsinki 1865. — *M. G. Schybergson*: Bidrag till Finlands inre historia åren 1721—1731. Helsinki 1875. — *Gustaf Edvard Axelsson*: Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid. Visby. 1888. — *Einar W. Juvelius*: Turun ja Porin läänin sotalaitoksesta ison vihan jälkeisenä vuosikymmenenä. Hist. Arkisto XXIV, 1. Helsinki 1914. — *K. O. Lindeqvist*: Isonvihan aika Suomessa. Porvoo 1919. — *Einar W. Juvelius*: Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana 1721—1741. Kakkola 1919. — *Jean Häggman*: Studier i frihetstidens försvarspolitik. Tukholma 1922. — *Erns Ericsson*: Kungl. Fortifikationens historia VI: vihkot 6—8. Tukholma 1932—34.

Suomen maantieteellisestä asemasta johtui, että sen puolustus-suunnitelmia laadittaessa lähdettiin siitä periaatteesta, että se oli saatava kestävään vihollisen hyökkäyksiä, kunnes Ruotsista ehdittiin lähettää apua. Tähän nojaten tahtoivat toiset lujittaa Suomen puolustusta rakentamalla tänne linnoituksia ja sijoittamalla tänne laivasto-osaston, toiset taas näkivät elävän voiman, armeijan, lisäämisessä maan parhaan turvan.

Alkuaikoina, jolloin linnoituksia Suomeen ei vielä ollut ryhdytty rakentamaan, selittivät ne, jotka halusivat perustaa maan puolustuksen hyvään armeijaan, ettei valtakunnalla ollut mahdollisuutta rakentaa kyllin nopeaan sellaisia linnoituksia, että niistä todella olisi merkitystä maan puolustuksessa. He viittasivat siihen, että Suomessa oli suuren Pohjan sodankin aikana ollut linnoituksia, mutta että ne eivät olleet kuitenkaan kyenneet maata suojaamaan. Nyt oli heidän mielestään vieläkin pienemmät mahdollisuudet luoda lujia ja todella jotakin merkitseviä linnoituksia.¹ Mutta vielä myöhemminkin, suurten linnoitustöitten ollessa käynnissä, palattiin uudelleen ja uudelleen vaatimaan armeijan lisäämistä. Tämä ei johtunut vain siitä, että siten haluttiin vielä enemmän tehostaa maan puolustusta, vaan myös siitä, että Suomen rakenteilla oleviin linnoituksiin ei luotettu. Monia erilaisia suunnitelmia esitettiin etupäässä ruotujako- ja ratsutilalaitoksen pohjalle luodun armeijan miesluvun lisäämiseksi. Milloin oli puhe värväyksestä; milloin jonkinlaisen sotilaskastin luomisesta siten, että sotamiesten alaikäisille pojille oli suoritettava avustusta, jotta he sitten rupeaisivat sotamiehiksi; milloin kansan aseistamisesta ja jonkinlaisen kansanmiliisin luomisesta; milloin ruotujaon täydentämisestä ja varamieslaitoksen kehittämisestä vakinaisten rykmenttien kaksinnukseksi. Näistä suunnitelmista eivät kaikki toteutuneet, mutta osa kylläkin. Jo vuosisadan puolimaissa päästiin varamiesten pidossa varsin hyviin tuloksiin, kun keskimäärin kahta vakinaista miestä kohden oli yksi varamies, mikä suhde sitten vuosisadan lopulla vahvistettiin vakinaiseksi. Useita värvättyjä rykmenttejä perustettiin, ja vuosisadan lopulla voitiin ryhtyä

¹ Vrt. esim. Turun edustajan Karl Merthenin mietintöä 26. VI. 1726. Utskottshandlingar 1723:25. Ruotsin valtakunnanarkisto (RVA). Vrt. myös Suomen deputaatiolle 1746—47 jätettyä Suomen puolustus suunnitelmaa, painettuna Hiist. Arkisto IV: 114—118.

ruotujaon täydennykseen.¹ Tämä kaikki oli mahdollista sen vuoksi, että maan väkiluku oli »vihojen» päätyttyä nopeasti ja aivan tavattomasti kasvanut, etupäässä isonjaon ja sitä seuranneen uutisasutuksen vaikutuksesta: vuosisadan puolimaista vuosisadan loppuun se kasvoi n. 430,000:sta n. 800,000:een. Tällaisten edellytysten vallitessa Suomen armeijakin tietysti kasvoi. Kun sen miesvahvuus 1720-luvulla oli n. 8,000, se oli 1800-luvun alussa n. 19,000.

Mutta joskin aivan heti Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen oli sellaisiakin, jotka halusivat perustaa koko Suomen puolustuksen yksinomaan vain hyvään armeijaan ja vaativat siitä syystä sen kehittämistä ja varustamista, ottivat useimmat niistä, jotka näinä vuosina kamppailivat Suomen puolustuskysymyksen ratkaisemiseksi, laskelmiinsa mukaan myös keinotekoiset puolustustekijät:

¹ Vrt. *Einar W. Juvelius*: Suomen puolustuskysymys vuosina 1741—47 ja G. Fr. v. Rosenin määrääminen Suomen kenraalikuvernööriksi, Porvoo 1921, ss. 56—80. — *Sama*: v. Rosen Suomen varamieslaitoksen järjestäjänä. Hist. Arkisto XXXI. Helsinki 1924.

linnoitukset ja laivaston. Kun Suomi oli köyhä, sen asutus harvaa, väkiluku pieni, rajat pitkät, oli linnoitusten avulla lujitettava puolustusta, korvattava linnoituksilla se, mikä muussa puuttui. Ja emämaan ja Suomen yhteyden turvaaminen taas vaati laivastoa. Näitten tekijöitten välttämättömyyttä Suomen puolustuksessa tehosti heti Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen ja sitten myöhemminkin yli kahden vuosikymmenen ajan selvimmin, johdonmukaisimmin ja pontevimmin kenraalimajuri Axel Löwen. Jo rajakomission jäsenenä 1720-luvun alussa hän oli joutunut kiinnittämään huomiota maan puolustusmahdollisuuksiin. Sittemmin määrättiin hänet v. 1737 Suomen sotilasyliapäälliköksi ja kutsuttiin kahta vuotta myöhemmin valtaneuvoston jäseneksi. Näissä asemissa hänellä oli varsin huomattava vaikutusvalta Suomen puolustuskysymystä käsiteltäessä ja siitä päätettäessä. Hän laati useita yksityiskohtaisia suunnitelmia siitä, miten Suomi olisi saatettava sellaiseen puolustuskuntoon, että se pystyisi puolustautumaan, kunnes apua ehdittiin Ruotsista sille toimittaa. Kaikki ne pohjautuvat hänen ensimmäiseen — v:n 1723 valtiopäiville jätettyyn — suunnitelmaansa, jolla on keskeinen asema Suomen puolustuskysymystä koskevassa keskustelussa kautta koko vapaudenajan ja kustavilaisen ajan.

Löwenin suunnitelma sisälsi lyhyesti esitettynä seuraavaa. Suomen maantieteellinen asema, sen luonnonsuhteet sekä vihollisen odotettava toiminta sodassa määräisivät Suomen puolustuksen. Kun Suomi oli meren erottama emämaasta, oli sen rannikko ensi sijassa turvattava, koska vain siten voitiin lähettää apujoukkoja ja sotatarpeita Ruotsista. Mutta eteläisen rantaseudun suojaaminen oli muutenkin tärkeätä. Viimeksi käydyssä sodassa venäläiset olivat ensin vallanneet rannikon ja sitten sisämaan. Niin he saattoivat vastakin tehdä. Sitä paitsi, jos vihollisella oli rannikko hallussaan, se pakotti puolustajat luopumaan jokaisesta edullisesta asemasta sisämaassa uhkaamalla niiden selkäpuolta. Senpätähden ei sisämaan luonnollisilla puolustusasemilla — vesistöjen, soitten, mäkien pirstomassa maassa — ollut myöskään mitään merkitystä, ellei rantaseutu ollut turvattu. Rannikolle oli sen takia rakennettava kaksi linnoitusta: rajalinnoitus lähelle rajaa ja tukilinna kauemmaksi rajasta. Niitten ohi vihollinen ei voisi kulkea eikä

uskaltaisi tunkeutua syvälle sisämaahan, jos ne jäivät hänen selkensä taakse. Niitten saartaminen ja piirittäminen heikensi myös vihollisen maahan hyökkäävää armeijaa ja teki sen kenttäarmeijan antaman iskun siitä syystä helpommin torjuttavaksi. Kummankin linnoituksen yhteyteen piti varustaa linnoitettu satama, jotta Ruotsista tulevat apujoukot ja sotatarvelähetykset voitiin turvallisesti saada maahan. Nämä satamat olisivat myös laivaston tukikohtia sekä puolustus- että hyökkäyssodassa.

Suomessa tarvittiin ennen kaikkea keveitä aluksia: fregatteja, kaleereita ja pommilaivoja, sillä juuri sellaisia sokkeloinen saaristomme edellytti. Ne voivat parhaiten estää venäläisten kaleerien etenemisen ja varjella rannikon siltä kohtalolta, mikä sen osaksi edellisessä sodassa oli tullut. Yhdessä linnoitusten kanssa niitten piti turvata eteläinen rannikko. Ja kun se oli turvattu, oli koko maa turvattu.

Näin Löwen antoi rannikon puolustukselle aivan ratkaisevan merkityksen. Kun hän samalla vaati, että avomerenlaivaston oli kyettävä ylläpitämään yhteyttä Ruotsin kanssa, hänen suunnitelmansa aivan ylivoimaisesti tehosti meripuolustusta. Tässä hän seurasi ajan yleisiä sotatieteellisiä käsityksiä. Ja hänen suunnitelmastaan voi sanoa, että se muutenkin oli suuressa määrässä teoreettinen, vaikkakin siihen mestarillisella tavalla oli yhdistetty Suomen erikoisasema sekä ne opetukset, joita viimeksi käyty sota saattoi antaa.

Mutta vaikka Löwen piti rannikkoa tärkeimpänä, hän ei kuitenkaan kokonaan unohtanut sisämaatakaan. Jokin sisämaan paikakin — kuten Hämeenlinna — voitiin varustaa, jos olisi varoja, mutta jos oli valittava: joko rannikko tai sisämaa, oli rannikolle annettava etusija. Rajaseutu sisämaassakin vaati kuitenkin huomiota. Venäläiset olivat suuressa Pohjan sodassa käyttäneet vesistöjä hyväkseen vallatessaan sisämaan. Oli sen takia syytä ottaa siitä oppia ja sijoittaa sisävesille, Saimaalle, järvilaivue. Yllätysten varalta oli myös viisainta muuttaa rajaseudun hajalla asuvat ruotuväkirykmentit aina koossa oleviksi värvätyiksi rykmenteiksi. Talvisotaakaan Löwen ei pitänyt mahdottomana, ja huomautti, ettei saanut sen takia siinä määrin, kuin yleensä tapahtui, perustaa maan puolustusta sen sodankäynnille epäedulliseen maastoon, sillä talvella kaikki vesistöt olivat ylikuljettavia.

Vielä on huomattavaa, että Löwen ei jäänyt vain passiivisen puolustuksen kannalle. Jo ensimmäisessä suunnitelmassaan hän huomauttaa siitä, että puolustus oli muutettava hyökkäykseksi, ja osoittaa, miten Karjalasta voitaisiin antaa isku Pietaria kohti. Myöhemmin hän vielä palasi tähän ajatukseen ja liitti v:n 1737 puolustussuunnitelmaansa yksityiskohtaisen suunnitelman hyökkäyssotaa varten. Vaikkakin viimeksi käyty sota oli nöyryyttänyt Ruotsi-Suomea ja vaikka ensi vuosina rauhanteon jälkeen täällä oltiin siinä määrin naapurin armoilla, ettei uskallettu saattaa omia rajoja edes riittävän hyvään puolustuskuntoon, kun pelättiin, että se selitettäisiin uuden sodan valmisteluiksi, oli valtakunnassa kuitenkin sellaisiakin piirejä, jotka vastustivat vapaaehtoista alistumista Venäjän valtaan ja sitä varten tekivät työtä mahdollisuuksien luomiseksi menestykselliselle hyökkäyssodalle. Näihin piireihin kuului myös Löwen. Hän tahtoi uutta sotaakin silmällä pitäen Suomen puolustuksen lujaksi, sillä se oli pohja ja perustus, jolta vain offensiivi itään voitiin johtaa onnelliseen tulokseen. Oli myös pidettävä kiirettä, etteivät venäläiset ehtineet lujittautua lähtemättömästi Suomenlahden pohjukkaan.¹

Olen näinkin laajasti ottanut uudelleen puheeksi Löwenin Suomen puolustussuunnitelman, koska sen pääkohtainen tunteminen on välttämätöntä seuraavan esitykseni yhteydessä.² Uskallan näet väittää, ettei niinä 85 vuotena, jotka mahtuvat sen ensi esittämisen ja vuosien 1808—1809 sodan väliseen aikaan, esitetty Suomen puolustuskysymyksessä mitään oleellista ja huomioon otettua, jota Löwen jo v. 1723 ei olisi esittänyt. Koko ns. Ehrensvärdin laatima »Viaporin puolustussuunnitelmakin» on vain jäljittely Löwenin todella avarakatseisesta ja suurisuuntaisesta suunnitelmasta.

¹ Löwenin v:n 1723 suunnitelmasta on Ruotsin sota-arkistossa useita kopioita. Löwenin v:n 1737 suunnitelma, johon liittyy myös hänen laatimansa hyökkäyssuunnitelma, sekä hänen kertomuksensa Suomen puolustuksesta v. 1738 kokoontuneille säädyille, ovat Ruotsin valtakunnanarkistossa sarjassa Utskottshandlingar 1738—39: 26.

² Kirjallisuudessa ennen käsitelty mm.: *Juvelius*: Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana 1721—1741 ss. 72—83, 142—157, 159—160 ym. — *Hägman*: Studier i Sveriges försvarspolitik 1719—1727: 168 ja seur. — *Ericsson*: Kungl. fortifikationens historia VI: 43—56, 282—305. — *Oscar Nikula*: Svenska skärgårdsflottan 1756—1791. Helsinki 1933, ss. 8—9.

Tunnettua on, että Löwenin suunnitelmaa yritettiin ennen hatujen sotaa vain osittain toteuttaa. Tukilinnaa ei ryhdytty rakentamaan etelärannikolle eikä sinne myöskään sijoitettu laivasto-osastoa. Yleensä pidettiin Hämeenlinnaa Suomen puolustuksen kannalta tukilinnan paikaksi sopivimpana — ja vv:n 1726—27 valtiopäivistä saakka Hämeen linna olikin virallisesti tukilinnaksi vahvistettu. Mutta näinä vuosina tehtiin vain mitättömän vähän sen varustamiseksi. Se johtui siitä, että jatkuvasti oli esillä kysymys tukilinnan rakentamisesta etelärannikolle, vaikkakaan sen paikasta ei päästy yksimielisyyteen. Kun taas tukilinnaa ei etelärannikolle rakennettu, ei sinne myöskään voitu laivasto-osastoa sijoittaa.¹

Rajalinnaksi ruvettiin varustamaan Haminaa ja toiseksi Lappeenrantaa. Varojen puutteessa ja kun alun perin linnoitukset suunniteltiin varsin laajoiksi, ne jäivät täysin merkityksettömiksi maavallituksiksi, joista saattoi olla turvaa vain partiomiehiä vastaan. Linnoituksia ne eivät olleet. Se oli Löweninkin käsitys v. 1731, joskaan ei ollut haittaa — hän ironisesti huomautti — vaikka venäläiset niitä linnoituksina pitäisivätkin.²

Vasta kun uusi sota — joka kehittyi juuri siten kuin Löwen oli edellyttänyt ja jonka siis ei olisi pitänyt tuottaa puolustajille yllätyksiä — oli osoittanut, kuinka kohtalokasta oli jättää Suomen puolustus heikoksi, ruvettiin todenteolla jotakin tekemään sen hyväksi. Nyt oli uusi itäinen raja. Se oli entistäkin epäedullisempi. Pohjois-Savo ja Pohjois-Karjala olivat kuin pussissa, eristettyinä muusta Suomesta, varsinkin luonnollisimmasta rannikostaan. Raja kulki poikki Saimaan, jonka rannoista suurin osa kuului Venäjän puolelle. Vain yhdessä suhteessa raja oli entistä parempi: Kymijoki muodosti luonnollisen puolustuslinjan.

Turun rauhan jälkeen täytyi ottaa huomioon eräs tärkeä tekijä: suomalaisten mieliala. Sota opetti, että vain sillä ehdolla Ruotsi saattoi toivoa voitavansa pitää jatkuvasti Suomen, että tehtäisiin jotakin, joka vakuuttaisi suomalaiset siitä, että valtakunta halusi sekä myös kykeni turvaamaan Suomen rajat. Tämä käsitys tulee

¹ Vrt. *Juvelius*: Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana.

² Vrt. *Sigurd Nordenstreng*: Fredrikshamn såsom befäst gränsort och stapelstad 1721—1811. Vaasa 1909. — *K. J. Jalkanen*: Lappeenrannan kaupungin historia 1649—1741. Jyväskylä 1913.

monella tavalla esille vuosien 1746—47 valtiopäivillä, joilla Suomen puolustuskysymyksellä oli keskeinen asema. Tämän vaatimuksen velvoitus yhdessä jännittyneen ulkopoliittisen tilanteen kanssa vaikuttikin sen, että Suomen puolustuskysymyksessä nyt tehtiin ratkaisevia ja kauas tähtääviä päätöksiä. Valtaneuvos Kustaa Fredrik von Rosen määrättiin Suomen kenraalikuvernööriksi — pääasiallisesti huolehtimaan Suomen puolustuksesta — ja Suomen linnoitusrakennussuunnitelma, jonka erikoinen tutkijakunta oli lopullisesti laatinut, nyt vahvistettiin. Tämän suunnitelman toteuttaminen uskottiin Augustin Ehrensvärdille, joka oli valtiopäivillä sekä tutkijakunnan jäsenenä varsin tehokkaasti vaikuttanut sen syntymiseen, sisältöön ja myös sen hyväksymiseen.¹

Vuosien 1746—47 valtiopäivien päätökset merkitsevät määrätyn Suomen puolustussuunnitelman vahvistamista. Se on sama suunnitelma, jota Ehrensvärd sitten teoreettisesti perusteli sangen laajasti v. 1766 ja jota hän nimitti »Viaporin puolustussuunnitelmaksiksi».² Se perustui siihen käsitykseen, että meri ja rantaseutu olivat varsinaisia sotänäyttämöalueita. Maarajan yli kauempana rannikolta ei ollut odotettavissa muita kuin partioujoukkoja, eikä muunlainen sota näissä seuduissa ollut mahdollinen kuin pikkusota. Tämän takia maan puolustus oli keski-ettävä eteläiselle rantaseudulle. Rajalle oli rakennettava rajalinnoitus, jonka paikaksi Degerby oli sopivin, ja tukilinna Helsingin luokse. Molemmista piti tulla kaksoislinnoja sikäli, että ne oli varustettava sekä maan että meren puolelta ja niihin oli yhdistettävä sotasatama. V. 1748 ruvettiin sitten Ehrensvärdin johdolla rakentamaan Helsinkiä ja Viaporin sekä Degerbytä (Loviisaa) ja Svartholmaa.

Mutta se suunnitelma, joka nyt vahvistettiin, oli Löwenin vanha suunnitelma — vieläpä monia yksityiskohtia myöten. Löwen oli rannikolle rakennettavan tukilinnan paikaksi viimeisessä suunnitelmassaan ehdottanut Helsingin edustalla olevia saaria, juuri niitä, joita Ehrensvärd nyt ryhtyi muuttamaan »Svean linnaksi» — Viaporiksi.³ Ja kun sitten v. 1756 saaristolaiivasto siirret-

¹ Vrt. *Juvelius*: Suomen puolustuskysymys vuosina 1741—1747.

² Painettu Kongl. Krigs-Vet. skad. Tidskriftissä 1859.

³ Löwenin lausunto 13. I. 1741 Suomessa linnoitettavan sataman paikkaa tutkineen komission suunnitelmasta. Vrt. *Juvelius*: Suomen puolustuskysymys 1721—1741, s. 202.

tiin Viaporiin, toteutui myös Löwenin vanha suunnitelma: tällöin oli rannikolla sellainen tukipaikka, jota Löweninkin suunnittelema laivastonsiirto edellytti.

Miten sitten Ehrensvärdin onnistui toteuttaa sitä suunnitelmaa, joka Löweniltä oli jäänyt perille saattamatta?

Kun Suomen linnoitustöistä vuosien 1746—47 valtiopäivillä tehtiin päätös, laskettiin, että ne saataisiin muutamassa vuodessa siihen valmiuteen, että niistä olisi turvaa maalle. Mutta nämä laskelmat pettivät. Aikaa, työtä ja varoja tarvittiinkin monin verroin enemmän kuin suunnitelmia vahvistettaessa oli otaksuttu. Jo verraten pian huomattiin, että ohjelmaa oli välttämätöntä supistaa. Sillä jos samassa mittakaavassa jatkettaisiin linnoitustöitä kuin missä ne oli aloitettu, ei linnoituksia moniin aikoihin olisi saatu niin valmiiksi, että niistä olisi ollut maalle todella turvaa vihollisuuksien sattua. Aika oli varsin kriittinen, sota näytti voivan milloin tahansa puhjeta. Täytyi siksi ryhtyä töitten keskitämiseen, että edes jotakin olisi suunnitelmaa pitemmällä, jos vihollinen hyökkäisi. Tämän takia jo v. 1750 supistettiin Helsinki-Viaporin alkuperäistä suunnitelmaa. Varsinaisen Helsingin linnoittamisesta luovuttiin ja työt keskitettiin yksinomaan Viaporin varustuksiin. Vaikka myöhemmin palattiin ajatukseen, että Helsinki olisi linnoitettava myös maan puolelta, ei töihin sitä varten enää ryhdytty.¹ Samaten täytyi jonkin ajan perästä luopua Loviisankin linnoittamisesta ja jättää sen aloitetut bastionit keskenkäisiksi; vuoden 1757 jälkeen Loviisan linnoitustyöt olivat katkenneina. Svartholma sen sijaan rakennettiin valmiiksi.²

Samalla kun linnoitustöitä näin täytyi supistaa, särkyi koko alkuperäinen suunnitelma. Se, mikä oli saatu aikaan, ei vastannut teholtaan sitä, miksi sen olisi pitänyt tulla. Näissä oloissa alkoi epäily voittaa alaa. Oliko suunnitelma tarkoituksenmukainen, oliko se tässä supistetussa muodossaan tarkoituksenmukainen, oliko mahdollisuuksia saattaa Suomi sen mukaan sellaiseen puolustuskuntoon kuin olisi pitänyt tai edes sellaiseen, kuin siihen uhratut varat edellyttivät?

Kun keväällä 1750 pohjoismainen kysymys oli kriittisimmil-

¹ Vrt. *Sveriges krig Åren 1808—1809, utgifvet af Generalstabens krigshistoriska afdelning. II. Tukholmå 1895, s. 226.*

² Vrt. *Gabriel Nikander: Lovisa stads historia I, Loviisa 1930.*

lään, puuttuivat Ruotsi-Suomen liittolaisetkin, Ranska ja Preussi, asiaan ja antoivat kyllin selvästi ymmärtää, ettei Suomi silloisine linnoitusvarustuksineen kyennyt puolustautumaan. Kun niitä ei äkkiä saataisi kovinkaan suuresti tehostetuiksi, liittolaiset kehoittivat Ruotsin hallitusta lähettämään lisäjoukkoja Suomeen. Näin tehtiinkin: ruotsalaisia ruotujoukkoja komennettiin linnoitustoihin Suomeen — itse asiassa kuitenkin lähinnä lisäämään Suomen armeijan voimaa, jossa tänä aikana nähtiin maan varmin turva, linnoitukset kun eivät vielä voineet antaa mitään turvaa.¹

Tunnettua on myös, että Aadolf Fredrik arvosteli Suomen matkalta palattuaan v. 1752 varsin ankarasti sekä »Viaporin puolustussuunnitelmaa» että Suomen linnoitustöitten teknillistä suoritusta.² Historiallisessa kirjallisuudessa on yleensä pidetty tätä kritiikkiä epäoikeutettuna sekä nähty se Ehrensvärdin persoonallisten vihamiesten juonittelujen tuloksena.³ Mutta epäilemättä tässä on menty nerokkaan miehen työn puolustelussa liian pitkälle. Kun pyrkii kriittisesti perehtymään tähän kysymykseen, ei saata olla huomaamatta, että Aadolf Fredrikin esittämässä kritiikissä — riippumatta siitä, kenestä se alkuaan oli lähtöisin — oli sittenkin varsin oikea ja todellinen lähtökohta. Sen ytimenä oli näet väite, että linnoitustyöt oli suunniteltu liian laajoiksi ja että ne oli suoritettu niin hajanaisesti, ettei ollut saatu mitään valmiiksi. Suomi olisi tarvinnut nopeasti lujia tukikohtia puolustukselleen. Niitä sillä ei nyt ollut. Suunnitelma sellaisenaan oli liian laaja.

Tämä oli varsin raskas ja murheellinen toteaminen. Aadolf Fredrik lausui myös epäilyksiä Helsingin aseman suhteen — hänestä olisi ollut ehkä edullisempaa linnoittaa Hankoniemi. Vielä pitemmälle koko suunnitelman arvostelussa meni kenraali-

¹ Vrt. *Carl Gustaf Malmström: Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772* III², Tukholma 1897, ss. 471—73. — *Einari W. Juvelius: Suomen Kansan Aikakirjat V*, Helsinki 1931, ss. 370—381.

² Matkakertomus on painettuna sarjassa *Handlingar rörande Skandinaviens historia* XL, ss. 374—382. — Kuninkaan muistutusten johdosta valtaneuvosto asetti Ehrensvärdin vastattavaksi joukon Suomen linnoitustöitä koskevia kysymyksiä. Hänen vastauksestaan 16. XII. 1752 on kopio Upsalan yliopiston kirjastossa sarjassa *Handlingar till Sveriges politiska historia*, F. 277, sekä myös Ruots. Kirjallisuuden seuran arkistossa Helsingissä.

³ Vrt. esim. *Sven Forsman: Angreppen på Augustin Ehrensvärds försvarsanstalter i Finland*. *Historisk Tidskrift för Finland*. 1926: 1—20.

majuri Marcks von Württemberg, joka omasi melko hyvän Suomen-tuntemuksen. Hän selitti lausunnoissaan vv. 1753 ja 1756, että Viapori oli Suomen puolustukselle aivan hyödytön. Kun se sijaitsi saarilla, puolen peninkulman päässä rannikolta, se jätti koko laajan maan täysin suojattomaksi. Venäläisten ei tarvinnut — hän huomautti — kulkea vain rantoja pitkin, vaan he saattoivat käyttää niitä kahta ranta-alueella olevaa tietä, jotka rajalta johtivat Suomen puolelle: toinen Haminasta Ahvenkosken kautta Loviisaan, Helsinkiin ja Turkuun, toinen Keltin kohdalla yli Kymijoen ja edelleen Hämeeseen, Satakuntaan ja Pohjanmaalle. Näillä teillä ei ollut mitään linnoituksia. Hänen mielestään olisikin ollut onnellisempaa, jos rannikkolinnoitukset olisi suunniteltu ja rakennettu pienemmiksi ja niistä siten säästyneet varat käytetty sisämaassa olevan Hämeen linnan varustamiseen koko Suomen tukilinnaksi, armeijan kokoontumispaikaksi ja sotavarastopaikaksi.¹

Kun heräsi epäilyksiä »Viaporin puolustus suunnitelman» tarkoituksenmukaisuudesta, otettiin tämä suunnitelma uudelleen tutkittavaksi. Vuosina 1755—56 ja 1766—68 toimineet komissiot antoivat siitä lausuntonsa. Jos edellinen näistä komissioista tuli tutkimuksessaan myönteiseen tulokseen suunnitelmaan nähden, ei sitä voi ihmetellä, koska sen puheenjohtajana oli valta-neuvos v. Rosen ja sen jäsenistöön kuului mm. Ehrensvärd — miehet, joitten vastuulla Suomea viime vuosina oli yritetty saattaa puolustuskuntoon. Odottamattomampaa on sen sijaan, että vuosien 1766—68 linnoituskomissio, jonka myssyt asettivat tuomitsemaan hattujen siihenastista puolustuspolitiikkaakin, tuli itse asiassa samanlaiseen myönteiseen tulokseen. Seurauksena olikin, että ensin vuosien 1755—56 ja sitten vuosien 1769—70 — jolloin hatut taas olivat vallassa — valtiopäivillä »Viaporin puolustus suunnitelma» vahvistettiin.²

Niitten epäilysten, joita oli esitetty, ei siis annettu vaikuttaa päätöksiin, ja niin jatkettiin tämän suunnitelman toteuttamista.

¹ Ensimmäinen on päivätty 6. III. 1753, toinen 2. II. 1756. Ruotsin sota-arkisto (RSA).

² Kummankin komission asiakirjoja on runsaasti Ruotsin sota-arkistossa. Jälkimmäisen komission asiakirjoihin liittyy Ehrensvärdin selitys, joka v. 1769 painettiin — ilmeisestikin hänen toimestaan — nimellä *Finnska Fästnings-Byggnaden För Även 1765—1769*.

Pommerin sodan aikana ja myssyjen valtakautena, vuosina 1766—69, ei tosin paljonkaan linnoitustöitä Suomessa suoritettu. Mutta se, mitä 1750-luvulta lähtien saatiin aikaan, ei millään tavalla muuttanut tilannetta. Niinpä vuosien 1769—70 valtiopäivien säädetyt joutuivat toteamaan, että vaikka jo lähes 22 vuotta oli tehty työtä Suomen saattamiseksi puolustuskuntoon, ei valtakunnan puolustukselle tällä hetkellä ollut mitään erikoista hyötyä siitä, mitä tähän työhön oli uhrattu.¹ Paria vuosikymmentä myöhemmin, v. 1791, jolloin Viapori oli saavuttanut sen valmiuden, mihin Ruotsin vallan aikana päästiin, lausui silloinen linnoituspäällikkö Mannerskantz, että Viapori oli puolustuskuntoinen hyökkäyssotaa silmällä pitäen, mutta että siltä vielä paljon puuttui, jos kysymykseen tuli puolustusota.²

Etelärannikon tukilinna, yksin jäänyt saarilinnointus Viapori ei Ruotsin vallan aikana vastannut sitä, miksi tukilinna oli suunniteltu. Rajalinnointus vastasi vielä vähemmän alkuperäistä suunnitelmaa. Useammin kuin kerran sanottiin Loviisaa Suomen avaimeksi, mutta sillä ei käyty sulkemaan pääsyä Suomeen.

Jo myöhemmän vapaudenajan ja sitten sangen yleisesti kustavilaisen ajan Suomen puolustussuunnitelmissa ei enää ratkaisevasti perustettukaan linnoituksiin. Myönnettiin kyllä niitten merkitys, jos ne olisivat olleet valmiita, mutta sellaisina kuin ne nyt olivat, niihin ei voitu maan koko puolustusta perustaa.³ Sitä paitsi muuttivat jo Fredrik II, mutta varsinkin Napoleon sodankäymistavallaan myös Ruotsi-Suomen militäärien käsityksiä linnoituksista ja niitten tehtävistä. Nyt mentiin joskus niinkin pitkälle, että kiellettiin linnoituksilta kaikki merkitys sodassa. Tällöin vedottiin suuriin esikuviin — Fredrik Suureen ja Napoleoniin — jotka näyttivät voivan armeijoineen operoida linnoituksista, tukikohdista, välittämättä. Varmaa onkin, että tämä käsitys linnoitusten vähentyneestä merkityksestä on vaikuttanut niitten miesten lausuntoihin, jotka Pommerin sodan jälkeen suunnittelivat Suomen puolustusta. Armeija, elävä voima, liikkuva sota — ja myös talvisota — tuli

¹ Säätyjen kirje kuninkaalle 13. I. 1770. RVA.

² Sveriges krig åren 1808—1809, II, s. 229.

³ Vrt. esim. vuosien 1766—68 linnoituskomission asiakirjoja Ruotsin sotaarkistossa.

nyt enemmän etualalle, kuolleet puolustustekijät, linnoitukset, jäivät syrjemmälle. Näissä oloissa perustettiin Suomeen kevyitä joukkoja, juuri liikkuvaa sotaa silmällä pitäen, ja armeijan vahvuutta lisättiin muutenkin.¹

Jos linnoituksia piti olla, oli niitten tarkoin sovelluttava sotänäyttämöalueen edellyttämään sotaan, niitten oli ennen muuta annettava sotaliikkeille tukea. Nekin olivat vain sodankäynnin välikappaleita, eivätkä enää mitään itsetarkoituksia. Linnoitus sellaisenaan ei 1700-luvun loppupuolella eikä 1800-luvun alussa ollut enää mikään ehdoton puolustustekijä. Uusi sodankäymistapa — varsinkin Napoleonin — osoitti, että kaikkien linnoitusten ohi voitiin vaaratta kulkea. Vain sellaisessa maassa hyökkäävän vihollisen oli pakko piirittää linnoituksia, jossa helposti voitiin muodostaa uusia armeijoja ja koota varastoja. Tällä tavoin ajateltiin Ruotsissa ja Suomessakin ja kuultiin myös vanhoja mestareita, kun he selittivät, että kunniakkaampaa oli vallata maa-alueita kuin piirittää linnoituksia. Puolustus oli myös rakennettava sen mukaan.²

Kun huomattiin, että »Viaporin puolustussuunnitelmaa» ei saatukaan toteutetuksi, ja kun vielä epäiltiin sen tarkoituksen mukaisuuttakin, alkoi sen rinnalle jo aikaisin nousta toinen suunnitelma, jota voisimme nimittää »rajaseudun puolustussuunnitelmaksi». Tosin rajaseutua ei ollut aikaisemminkaan kokonaan unohdettu, mutta hyvin vähän huomiota se kuitenkin oli saanut osakseen. Tavallisesti oli selvitty siitä selittämällä, että rajalinnoitus suojaasi eteläisen osan ja pohjoisempaa maasto oli sota-näyttämöalueeksi soveltumaton; jokin tuhat miestä pystyi sitä suojaamaan.

Mutta mitä paremmin opittiin rajaseutua tuntemaan, sitä tärkeämpää osaa se alkoi puolustussuunnitelmissa näytellä. Jo vuosien 1755—56 komissio jakoi rajaseudun eri vyöhykkeisiin, ja tätä jakoa seurattiin sitten kautta koko nyt käsiteltävänä olevan aika-

¹ Vrt. C. T. *Odner*: Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering I—III, Tukholma 1885—1905. — J. R. *Danielson-Kalmari*: Kustavilainen aika I—III. Porvoo 1921—35. — *Aarne Huuskonen*: Kuninkaallinen Savon jääkäriyksen vuosina 1770—1810. Helsinki 1927. — Sveriges krig åren 1808—1809. I—II.

² Vrt. esim. Bengt Sparren lausuntoa v:lta 1804. RSA.

kauden. Eteläinen rantaseutu ulottui merestä Pyörilään, toinen vyöhyke päättyi Saimaaseen, kolmas kiersi kaarena Savonlinnan, neljäs käsitti Pohjois-Karjalan. Näistä katsottiin eteläisen alueen muodostuvan pääarmeijan operaatioalueeksi ja muitten yhdessä muodostavan erillisen sotänäyttämön.¹

Mitä ensin tuli pääarmeijan operaatioalueeseen, oli yleisenä käsityksenä se, että maahan tunkeutuva vihollinen oli pakotettava pysymään tällä alueella. Useammin kuin kerran puhutaan siitä, että vihollinen on saatava taistelemaan kapeimmalla rantaseudulla Vesijärven ja Pernajanlahden välisellä alueella. Puolustuslinjat oli vedettävä sen mukaan. Kymijoen rajalinja ei ollut joka kohdassa yhtä arka: Anjalan seutua pidettiin yleensä vaarallisimpana, ja siksi oli rajapuolustuksen tukikohdaksi varustettava Elimäki. Vähän kauempana oli varustettava Artjärvi, pohjoisempana Hollolan Lahti, sekä Jyränkö turvaamaan yhteyttä Savon kanssa ja Anianpelto estämään kiertoliikettä pohjoisesta. Loviisan yhdessä Svartholman ja armeijan laivaston kanssa piti turvata oikea siipi.² Mutta kaikille oli selvää, ettei tämä puolustuslinja voinut kestää, varsinkaan, jos vihollinen tuli yllättäen, sillä Suomen hajallaan asuvien rykmenttien liikekannallepano kesti viikkoja, jopa marsseineen rajalle kuukausiakin.³ Salaisessa ohjesäännössä kenraali Fredrik Posselle v. 1785 Kustaa III kehoittikin häntä varustamaan pääpuolustuslinjaksi Helsingin—Kosken välisen alueen. Se oli koetettava pitää.⁴

Mutta ellei rantaseudulle luotu puolustuslinja kestänyt, mitä sitten oli tehtävä? Varsin useasti me tapaamme tänä aikana käydyssä keskustelussa ajatuksen, että se, joka haluaa puolustaa kaikkea, menettää lopulta kaiken. Suomessa, laajassa, harvaan asutussa, huonoilla liikenneneuvoilla varustetussa maassa, jolla oli tavattoman pitkät rajat puolustettavana, tätä vanhaa maksimiamia oli syytä seurata. Ja sitä seurattiinkin. Löwenin ja Ehrenswardin suunnitelmat rakentuivat sille. Niitten mukaan rannikko oli turvattava ja äärimmäisissä tapauksissa kenttäarmeijan oli perään-

¹ Mietintö 23. IV. 1756. RVA.

² Monissa suunnitelmissa 1750-luvulta lähtien.

³ Vrt. *Ehrenswardin* laskelmaa joukkojen kokoontumisajasta hänen Suomen puolustussuunnitelmassaan, painettu Kongl. Krigs-Vet.-Akad. Tidskrift 1859.

⁴ Kustaa III Posselle 17. III. 1785. RVA.

nyttävä linnoitusten turviin ja niitten suojaassa odotettava apujoukkoja Ruotsista. Mutta kun ei Helsinkiä eikä Loviisaa ollut saatu valmiiksi, oli itse asiassa perusta poissa koko tältä suunnitelmalta. Siitä huolimatta Klingspor vielä 1800-luvun alussa halusi koota kenttäarmeijan Helsinkiin. Ehrensvärdiin yhtyen hän katsoi, että se, joka jättää rannikon, on hukassa.¹ Kuitenkin oli jo aikaisemmin lausuttu toisenlaisiakin ajatuksia. Oli vedottu Suomen armeijan kohtaloon Helsingin luona v. 1742. Olipa Kustaa III v. 1785 käsenyt Possea äärimmäisessä tapauksessa vetämään joukkonsa Pohjanmaalle.

Tämä Kustaa III:n käsky ansaitsee suurta huomiota, samoin kuin se ohjesääntö kokonaisuudessaankin, missä käsky annetaan. Kuningas selittää, että hän pitäisi tarpeettomana antaa mitään ohjeita sodan varalta, jos Suomi olisi siinä puolustuskunnossa, mihin sen pitää tulla. Mutta kun näin ei ollut, oli kuninkaan syytä puuttua asiaan. Ei tarvitse olla sotilasasioitten erikoistuntija huomataksaan, minkä ankaran itsearvostelun tämä lausunto sisältää. On vain todettava, että kuninkaalla oli rohkeutta myöntää, että Suomen puolustus oli kestävä.²

Kustaa III päätyi siis lopulta siihen, että pääarmeijan oli äärimmäisessä tapauksessa perädyttävä Pohjanmaalle. Samaan tulokseen tuli sittemmin vuoden 1808 salainen valmistelukunta, joka rakensi Suomen ylipäällikölle alkavassa sodassa annettavan ohjesäännön tälle pohjalle.³

Mitä sitten Savoan ja Karjalaan tulee, pidettiin aina 1770-luvulle tätä aluetta hyvin vähän mahdollisena sotänäyttämönä. Kenraali B. O. Stackelberg huomautti vielä v. 1776, että kaikki tiet täällä — rakenteilla olevaa Pohjanmaan tietä lukuun ottamatta — päättyivät erämaahan. Ei siis tarvinnut pelätä, että vihollinen saartaisi tai kiertäisi sen kautta.⁴ Mutta Kustaa III:n rohkeus

¹ Klingsporin laatimia Suomen puolustussuunnitelmia on kolme painettuna *Ridderstadin* kokoelmassa *Gömt är icke glömt*, 6. vihko. J. R. Danielson(-Kalmari) on osoittanut jo teoksessaan *Suomen sota ja Suomen sotilaat*, Helsinki, 1896 (s. 56, aliviitta), että yksi niistä on 1700-luvun lopulta, toinen v:ltä 1804 ja kolmas samalta ajalta.

² Kustaa III Posselle 17. III. 1785. RVA.

³ Ohjesääntö 4. II. 1808. RVA. Vrt. *Lars Tingsten*: Gustaf Wilhelm af Tibell, Tukholma 1924, ss. 24—37.

⁴ B. O. Stackelberg 4. IX. 1776. RVA.

rakentaa tälle rajaseudulle teitä ja yhdistää Savo ja Karjala Pohjois-Suomen kanssa asetti koko alueen aivan uuteen asemaan. Monia suunnitelmia tehtiin nyt entistä uhatumman alueen puolustukseksi. Ytimenä niissä kaikissa oli vaatimus asettaa kevyitä joukkoja suojaamaan tätä vesistöjen, soitten, metsien ja vaarojen pirstomaa maata. Yrjö Maunu Sprengtporten osoitti myöskin toiminnoillaan Savossa vv. 1775—79, että tämä vaatimus oli oikea ja tarkoituksenmukainen. Tarvittiin myös järvilaivue, ja sen tukikohdaksi oli varustettava joitakin paikkoja; sellaisina pidettiin sopivimpina milloin Ristiinaa, Puumalaa, milloin Varkautta, milloin Rantasalmea. Päävarastopaikaksi suunniteltiin Mikkeliä ja pidettiin tärkeänä, että sen kautta kulkeva vanha Savon tie varmistettaisiin sen arimmilta kohdilta, Jyrängön ja Hollolan Lahden luona.¹

Mutta sodan tullen Savo ja Karjala oli jätettävä oman onnensa nojaan; se oli yleinen käsitys. Ja äärimmäisessä tapauksessa oli — Kustaa III:n Posselle antaman ohjesäännön mukaan — myös Savon ja Karjalan puolustusjoukot peräytettävä Pohjanmaalle. Niinhän sitten v. 1808 tapahtuikin.

Näin »rajaseudun puolustussuunnitelmakin» huomattiin kestäväksi.

Mikä oli siis oleva Suomen pelastus?

Kaikkina niinä vuosina, jotka kuuluivat Uudenkaupungin rauhanteosta vuosien 1808—09 sotaan saakka, ei Suomea saatu sellaiseen puolustuskuntoon, että se olisi kestänyt vihollisen hyökkäystä. Sen ainoaksi pelastuksen mahdollisuudeksi jäi lopultakin vain se, että se saisi apua. Ja keskustelu koskikin siis oikeastaan sitä, miten Suomi voitaisiin suojata edes siinä määrin, että se avun turvin voitiin taas valloittaa takaisin. Tässä toivottiin Suomen luonnollisten puolustustekijäin auttavan. Jos niitä hyväksi käyttäen voitiin häiritä maahan hyökkäävää vihollista siinä määrin, ettei se saanut kuljetetuksi riittävästi muona- ja rehuvaroja mukanaan — rajaseutu ei kylläkään tarjonnut sille tilaisuutta pakko-

¹ Vrt. *Danielson-Kalmari*: Kustavilainen aika. — *A. S. Kilpeläinen*: Etuvaratio I—II. Porvoo 1925—26. — *Huuskonen*: Kuninkaallinen Savon jääkäriyrykmentti 1770—1810. — *Karl Mellander*: Johan Christoffer Toll som militär och politiker under Gustav III. Tukholma 1933.

ottoihin — eikä hankituksi itselleen edes välttäviä majoitusmahdollisuuksia, oli vahvankin vihollisen pakko talven tullen vetäytyä omalle puolelleen. Tämä oli yleinen käsitys, ei vain Ruotsi-Suomessa, vaan myös Venäjän puolella. Mutta kun Venäjä vuosien 1788—90 sodassa saamiensa opetusten johdosta rupeesi varustamaan »Vanhaa Suomea»: panemaan kuntoon sen vanhoja linnoituksia, rakentamaan uusia — niistä Kotka oli tärkein — kokoamaan rajaseudulle moniin paikkoihin suuria varastoja, vähenivät Suomen puolustajien toiveet.

Vihdoin ei auttanut muu kuin tunnustaa, ettei Suomea voitu silloisin mahdollisuuksin puolustaa.

Lopulta päädyttiin siis samaan toivottomaan käsitykseen, joka jo ison- ja pikkuvihan välisenä aikana ehkäisevästi oli vaikuttanut Suomen puolustuksen rakentamiseen.¹ Nyt — kuten silloinkin — se myös ruokki Suomen itsenäisyysajatusta. Siitä Suomen ensimmäinen ministerivaltiosihtööri, kreivi Reh binder, antaa varsin puhuvan todistuksen muistelmissaan. Hän kertoo Yrjö Maunu Sprengtportenin selittäneen sille piirille, joka hänen kanssaan haaveili Suomen itsenäisyydestä 1780-luvulla ja johon piiriin Reh binderin isäkin kuului, että Ruotsi oli tuolloin »liian heikko puolustamaan luonnollisia rajojaan tuolla puolen Pohjanlahtea, vielä vähemmän se voi turvata niin sanoakseni merentakaisia alueita, Suomea, niin pelättävää vihollista vastaan kuin Venäjä on». Ja selitettään sitten, mitä kaikkea vääryyttä Ruotsi oli Suomelle tehnyt, hän lausui: »Pitäisi olla selvä, että kaikesta tästä koituu meidän onnettomuutemme, ellemme ymmärrä käyttää oloja hyväksemme hankkiaksemme itsellemme itsenäisyyden Venäjän suoje-luksen alaisena. Tämän valtakunnan yliherruuteen me joudumme joka tapauksessa, mutta se on oleva paljon raskaampi, ellemme alistu siihen vapaaehtoisesti.»² Kun nämä sanat lausui mies, joka mestarillisesti oli Savon puolustuksen järjestäjänä osoittanut, miten vähäisinkin varoin ja joukoin voidaan saada tehokas puolustus aikaan, ei meidän tarvitse ihmetellä, että toivoton käsitys Suomen puolustuksen mahdollisuudesta voitti alaa.

¹ Vrt. *Juvelius*, Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana, ss. 210—24.

² Vrt. *Danielson-Kalmari*: Kustavilainen aika I: 327—28.

Mutta edelleen oli vielä niitäkin, jotka eivät olleet menettäneet uskoaan. Heissä eli *offensiivinen henki*. Tämä henki ilmenee varsin selvänä vuosien 1788—90 sodassa, Anjalan liitosta huolimatta, sekä useissa sen jälkeen laadituissa suunnitelmissa. Tämä offensiivinen henki oli vanhaa perintöä, joka ei toivottomuudenkaan keskellä ollut kokonaan hävinnyt. Sen elähdyttämänä syntyy kolmas Suomen puolustus suunnitelma, jota voisimme nimittää »hyökkäyssuunnitelmaksi».

On muuten väärin väittää, että vapaudenajan ja kustavilaisen ajan Suomen puolustus suunnitelmilla olisi ollut yksinomaan defensiivinen luonne. Hyökkäyssota-ajatus tunnetaan jo 1720-luvulta lähtien niitten yhteydessä. Paitsi Axel Löweniä, jonka käsityksen jo tunnemme, kehoittivat monet muut niistä miehistä, jotka näinä vuosikymmeninä olivat rakentamassa Suomen puolustusta, muuttamaan puolustuksen hyökkäykseksi, kuten esim. Suomen sotilasyliapäälliköt: nuorempi Stackelberg ja Posse, sekä vanhempi Sprengtporten.¹ Hyökkäyssodankin varalta Suomen piti olla hyvässä puolustuskunnossa. Muistettava on myös, että sekä hattujen että Kustaa III:n sota aloitettiin hyökkäyssotana. Muuten ei saata olla huomaamatta määrättyjä yhteisiä piirteitä Kustaa III:n sotasuunnitelman ja Löwenin v. 1737 laatiman hyökkäyssotasuunnitelman välillä: molemmissa mm. annetaan laivastolle ratkaiseva tehtävä.

Niitä miehiä, jotka vv:n 1788—90 sodan jälkeenkin uskoivat hyökkäyssodan mahdollisuuteen, oli Magnus Björnstjerna; Hän suositteli v. 1807 laatimassaan suunnitelmassa kiertoliikettä Savosta ja Karjalasta Pietaria vastaan.² Oliko se Napoleonin sotien opetusta? Mahdollisesti. Mutta itse asiassa hän vain palasi vanhaan suunnitelmaan, jota oli yritetty jo suuren Pohjan sodan aikana toteuttaa, jonka onnistumiseen Löwen v. 1723 uskoi ja joka sitten tavataan sangen yleisesti »rajaseudun puolustus suunnitelman» yhteydessä. Tällä alalla ei voitu tehdä kukaan mitään uusia keksintöjä. Lisättäköön vielä, että jo ennen Björnstjerna oli

¹ B. O. Stachelberg kuninkaalle 4. IX. 1776; Fredrik Posse kuninkaalle 22. V. 1782. RVA. — J. M. Sprengtportenin »poliittinen testamentti». *J. R. Danielson-Kalmari*: Kustavilainen aika I: 289—306.

² Anteckningar af grefve Magnus Björnstjerna. Tukholma 1851, I, s. 181 ja seur.

Samuel Möller, tunnettu sotilaspedagogi, varsin monipuolisesti sivistynyt sekä avarakatseinen militääri, suunnitellut Suomen puolustuksen aktiiviseksi. Hän laski tarvittavan 12 vuotta, ennenkuin tämä aktiivinen puolustus olisi saatu täyteen voimaansa järjestetyksi. Hänen suunnitelmansa perusajatus — aktiivisuus — katsottiin kuitenkin mahdottomaksi toteuttaa.¹ Siitä huolimatta voi pitää varmana, että tämä hänen käsityksensä — sekin lähinnä Napoleonin sotien hedelmöittäjä, mutta myös oman maan sotahistorian ja oman maan sotilasmaantieteellisen aseman valossa hänelle selvinnyt — on vaikuttanut Björnstjernaan sekä myös Kustaa Mauri Armfeltiin, joka niinikään juuri ennen vuosien 1808—09 sotaa suunnitteli Suomen puolustuksen järjestämistä.²

Tulemme lopuksi siihen, että vuosien 1721—1808 välisenä aikana esitettiin varsinaisesti kolme pääsuunnitelmaa Suomen puolustukseksi ja että ne kaikki pohjautuivat Axel Löwenin jo 1720-luvulla esittämään suunnitelmaan. Niillä oli paljon yhteistä, kuten on odotettavaakin, kun kunkin suunnitelman oli otettava huomioon sama alue, sama maasto, samat aineelliset mahdollisuudet. Kun lukee perätysten läpi niitä kymmeniä eri henkilöitten eri aikoina laatimia suunnitelmia, joita arkistoissa on säilynyt, huomaa ne usein yksityiskohtia myöten samanlaisiksi. Se onkin luonnollista, kun myöhemmät suunnittelijat ovat käyttäneet apunaan aikaisempia suunnitelmia. Niin on esim. jokaisella puolustuskomissiolla ja jokaisella puolustusdeputaatiolla ollut käytettävänään runsaasti juuri tällaista suunnitelmamateriaalia omia töitään ja lausuntojaan varten.

Löwenin puolustussuunnitelma jäi toteuttamatta, koska se oli liian laaja silloisissa oloissa ja silloisin mahdollisuuksin toteutettavaksi. Hän itse päätyi lopulta aivan toivottomaan käsitykseen: vuosien 1746—47 sal. val:lle jättämässään lausunnossa hän näet epäili, voitaisiinko Suomea varten laatia sellaista tehokasta puolustussuunnitelmaa, joka oli toteutettavissa.³

¹ Samuel Möllerin ja Yrjö Henrik Jägerhornin kirjeenvaihtoa Ruotsin sota-arkistossa.

² Vrt. Danielson(-Kalmari): Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809, s. 57.

³ Vrt. *Juwelius*: Suomen puolustuskysymys vuosina 1741—47, s. 72.

Ehrensvärdin »Viaporin puolustussuunnitelmaa» ei myöskään saatu toteutetuksi: sekin oli silloisissa oloissa ja silloisin mahdollisuuksin liian laaja. Tuloksena oli vain »osatyö» — juuri se, josta tänä aikana eniten varoitettiin.

Oliko siis Löwenin puolustussuunnitelma alun perin epäonnistunut, perustuiko se kestävämmälle pohjalle?

Meidän on myönnettävä, että se vastasi oman aikansa sotilaallisia käsityksiä. Me voimme saada sille tukea aikakauden etevimpien sotateoreetikkojen ja mainioimpien sotapäälliköiden, kuten Montecuccolin, Folard'in, Feuquières'in ja Fredrik Suuren, lausunnoista.¹ Mutta sen toteuttaminen johti mahdottomuuteen. Uskaltaisiko sanoa, että katedraaleja voidaan kyllä rakentaa vuosisatoja, mutta on vaarallista suunnitella niin laajaperäisiä linnoitustöitä, että kun ne joskus saataisiin valmiiksi, ne eivät enää vastaisikaan silloisen ajan asettamia vaatimuksia.

¹ Vrt. *Max Jähns*: Geschichte der Kriegswissenschaften, vornehmlich in Deutschland, München & Leipzig 1889—1891, ss. II: 1157, 1175, 1471—72; III: 1941—44, 1961—62. — Die Kriege Friedrichs des Grossen. Herausgegeben vom Grossen Generalstabe. Erster Theil. Berlin 1890, ss. 181. — *Jacob Richardsson*: Historisk Grundelig Inledning till Krigs-Vetenskapen, Tukholma 1738 & 1741, II, ss. 98—101, 108, 120, 167—68.